

1

Viden om orkidéer i Danmark

Antallet af orkidéer og antallet af andre karplantearter, der er hjemmehørende i Danmark, har der været gisnet om lige siden Oplysningstiden, hvor interessen for at få et bedre overordnet kendskab til landets naturressourcer var stigende. Dette kendskab hænger sammen med en forøget udforskning af den danske flora og fauna, skiftende taksonomiske opfattelser og ikke mindst det danske riges historiske, omskiftelige afgrænsning. I kapitlet gøres rede for antallet af orkidéer i Danmark i overensstemmelse med den nyeste taksonomiske opfattelse. Der fortæller desuden om deres indvandringshistorie, bestandssvingninger, deres alder og voksestedskrav. De danske orkidéer er ujævnt fordelt over landet, hvorfor et kort over deres fordeling vises, ligesom omfanget og betydningen af deres fredning omtales.

Levested for orkidéer, Odsherred, 7. juni 2023. Nedenfor skov-gøgelilje, Tingvad Kær, 23. juni 2022, og sump-hullæbe, Sundsøre Kær, 4. juli 2021. Foto: P. Wind.

Antallet af orkidéer

Der er ifølge bogen *Danmarks vilde orkidéer* anerkendt 37 arter, ti underarter og fire varieteter af orkidéer (jf. tabel 1.1), dvs. 51 taxa, som forekommer eller har forekommet i Danmark. Siden udgivelsen af denne bog har den taksonomiske opfattelse af langakset trådspore ændret sig, idet den hidtidige opfattelse af, at der forekom to underarter i Danmark, har ændret sig, hvorfor tætblomstret trådspore nu opfattes som en selvstændig art, jf. hjemmesiden Plants of the World Online¹⁾. Omvendt opfattes langsporet gøgelilje som en varietet af bakke-gøgelilje. Dette medfører, at der nu er anerkendt 38 arter, otte underarter og fem varieteter af orkidéer i Danmark. I det følgende vil de 51 taxa generelt blive omtalt som orkidéer, medmindre der er behov for at specificere det taksonomiske niveau, dvs. om de omtales på arts-, underarts- eller varietetsniveau.

Hovedparten af alle vildtvoksende danske orkidéer har formodentlig forekommet i Danmark siden planters, svampes og dyrs indvandring efter afslutningen af Weichsel-istiden for mellem 12.000 og 15.000 år siden og benævnes derfor arkæofytter. Her følges opfattelsen i *Atlas Flora Danica*, at en planteart, som har forekommet i Danmark før år 1700, uanset om den er hjemmehørende eller introduceret, betegnes som en arkæofyt.

Fem orkidéer er først indvandret i landet inden for de seneste 200 år og betegnes neofytter, mens andre først er blevet erkendt inden for de seneste 75 år, også selv om de kan have forekommet her før. De enkelte orkidéers tilhørsforhold til den danske flora er gennemgået i orkidéopslagene i kapitel 4. Tre orkidéer er forsvundet fra landet, idet de ikke er blevet genfundet i *Atlas Flora Danica*-undersøgelsen eller ved målrettet eftersøgning på deres senest kendte voksesteder. Det drejer sig om traunsteiners gøgeurt, poselæbe og skrueaks, som er nærmere beskrevet i indledningen til kapitel 4.

De fleste danske orkidéer er sjældne eller meget sjældne. Således er to tredjedele af dem blevet registreret i færre end 30 ruder i *Atlas Flora Danica*-undersøgelsen. 21 orkidéer eller over 21 % er registreret i færre end ti ruder (tabel 1.1). Mange orkidéer har været i tilbagegang og er fortsat truet. Det skyldes, at de fleste danske medlemmer af orkidéfamilien som helhed er meget sårbare over for selv små forandringer af deres voksesteder, hvilket er eksemplificeret i orkidéopslagene i kapitel 4.

Orkidéernes indvandring

Alle vildtvoksende danske orkidéer er hjemmehørende, dvs. at de ved naturlig egenspredning er kommet til landet uden menneskets direkte hjælp. En sammenligning med andre danske plantefamilier af samme størrelse viser, at orkidéfamilien i

1) <https://powo.science.kew.org/>

Tablet 1.1. Navneliste over danske orkidétaxa sorteret efter internationale navne med autorer og taksonomisk niveau. Kolonnen 'Ruder' viser antallet af Atlas Flora Danica-ruder på 5 × 5 km², hvor den enkelte orkidé er registreret i undersøgelsen. Nogle orkidéer er fundet på nye voksesteder, mens andre er forsvundet efter undersøgelsens afslutning. Det korrigerede antal ruder er angivet i parentes.

Dansk navn	Internationalt navn	Niveau	Ruder
Salepgøgeurt	<i>Anacamptis morio</i> (L.) R.M. Bateman, Pridgeon & M.W. Chase	Art	26
Horndrager	<i>Anacamptis pyramidalis</i> (L.) Rich.	Art	2 (5)
Hvidgul skovlilje	<i>Cephalanthera damasonium</i> (Mill.) Druce	Art	20
Sværd-skovlilje	<i>Cephalanthera longifolium</i> (L.) Fritsch	Art	13
Rød skovlilje	<i>Cephalanthera rubra</i> (L.) Rich.	Art	3
Koralrod	<i>Corallorhiza trifida</i> Châtel.	Art	20
Fruesco	<i>Cypripedium calceolus</i> L.	Art	2
Klit-gøgeurt	<i>Dactylorhiza incarnata</i> (L.) Soó subsp. <i>lobelii</i> (Verm.) H.A. Pedersen	Underart	4
Kødfarvet gøgeurt	<i>Dactylorhiza incarnata</i> (L.) Soó	Art	338
Hvidgul gøgeurt	<i>Dactylorhiza incarnata</i> (L.) Soó var. <i>ochroleuca</i> (Boll) Hyl.	Varietet	4
Skov-gøgeurt	<i>Dactylorhiza maculata</i> (L.) Soó subsp. <i>fuchsii</i> (Druce) Hyl.	Underart	71
Plettet gøgeurt	<i>Dactylorhiza maculata</i> (L.) Soó	Art	268
Thy-gøgeurt	<i>Dactylorhiza majalis</i> (Rchb.) P.F. Hunt & Sommerh. subsp. <i>calcifugiens</i> H.A. Pedersen	Underart	7
Priklæbet gøgeurt	<i>Dactylorhiza majalis</i> (Rchb.) P.F. Hunt & Sommerh. subsp. <i>integrata</i> (E.G. Camus) H.A. Pedersen	Underart	9
Ringpletet gøgeurt	<i>Dactylorhiza majalis</i> (Rchb.) P.F. Hunt & Sommerh. subsp. <i>integrata</i> (E.G. Camus) H.A. Pedersen var. <i>junialis</i> (Verm.) H.A. Pedersen	Varietet	4
Traunsteiners gøgeurt	<i>Dactylorhiza majalis</i> (Rchb.) P.F. Hunt & Sommerh. subsp. <i>lapponica</i> (Laest. ex Hartm.) H. Sund	Underart	0
Maj-gøgeurt	<i>Dactylorhiza majalis</i> (Rchb.) P.F. Hunt & Sommerh.	Art	559
Purpur-gøgeurt	<i>Dactylorhiza majalis</i> (Rchb.) P.F. Hunt & Sommerh. subsp. <i>purpurella</i> (T. & T.A. Stephenson) D.M. Moore & Soó	Underart	73
Vendsyssel-gøgeurt	<i>Dactylorhiza majalis</i> (Rchb.) P.F. Hunt & Sommerh. subsp. <i>purpurella</i> (T. & T.A. Stephenson) D.M. Moore & Soó var. <i>pulchella</i> (Druce) R.M. Bateman & Denholm	Varietet	12
Mos-gøgeurt	<i>Dactylorhiza majalis</i> (Rchb.) P.F. Hunt & Sommerh. subsp. <i>sphagnicola</i> (Höppner) H.A. Pedersen & Hédren	Underart	3
Hylde-gøgeurt	<i>Dactylorhiza sambucina</i> (L.) Soó	Art	7
Poselæbe	<i>Dactylorhiza viridis</i> (L.) R.M. Bateman, Pridgeon & M.W. Chase	Art	0
Rød hullæbe	<i>Epipactis atrorubens</i> (Hoffm.) Besser	Art	2
Skov-hullæbe	<i>Epipactis helleborine</i> (L.) Crantz	Art	677
Hollandsk hullæbe	<i>Epipactis helleborine</i> (L.) Crantz subsp. <i>neerlandica</i> (Verm.) Buttler	Underart	19
Skagen-hullæbe	<i>Epipactis helleborine</i> (L.) Crantz subsp. <i>neerlandica</i> (Verm.) Buttler var. <i>renzii</i> (Robatsch) J. Claess.	Varietet	3
Storblomstret hullæbe	<i>Epipactis leptochila</i> (Godfery) Godfery	Art	7
Sump-hullæbe	<i>Epipactis palustris</i> (L.) Crantz	Art	123
Nikkende hullæbe	<i>Epipactis phyllanthes</i> G.E. Sm.	Art	70
Tæt blomstret hullæbe	<i>Epipactis purpurata</i> Sm.	Art	23
Knælæbe	<i>Epipogium aphyllum</i> Sw.	Art	1

10 Vildtvoksende orkidéer

Knærod	<i>Goodyera repens</i> (L.) R.Br.	Art	17
Langakset trådspore	<i>Gymnadenia conopsea</i> (L.) R.Br.	Art	1
Tætblomstret trådspore	<i>Gymnadenia densiflora</i> (Wahlenb.) A.Dietr.	Art	3
Hjertelæbe	<i>Hammarbya paludosa</i> (L.) Kuntze	Art	18
Pukkellæbe	<i>Herminium monorchis</i> (L.) R.Br.	Art	10
Mygblomst	<i>Liparis loeselii</i> (L.) Rich.	Art	15
Bakkegøgeurt	<i>Neottia ustulata</i> (L.) R.M. Bateman et al.	Art	2
Hjertebladet fliglæbe	<i>Neottia cordata</i> (L.) Rich.	Art	18
Rederod	<i>Neottia nidus-avis</i> (L.) Rich.	Art	119
Ægbladet fliglæbe	<i>Neottia ovata</i> (L.) Bluff & Fingerh.	Art	306
Biblomst	<i>Ophrys apifera</i> Huds.	Art	2 (7)
Flueblomst	<i>Ophrys insectifera</i> L.	Art	1
Tyndakset gøgeurt	<i>Orchis mascula</i> (L.) L.	Art	301
Ridder-gøgeurt	<i>Orchis militaris</i> L.	Art	0 (1)
Stor gøgeurt	<i>Orchis purpurea</i> Huds.	Art	9
Bakke-gøgelilje	<i>Platanthera bifolia</i> (L.) Rich.	Art	90
Langsporet gøgelilje	<i>Platanthera bifolia</i> (L.) Rich. var. <i>latissima</i> (Tinant) Thielens	Varietet	3
Skov-gøgelilje	<i>Platanthera chlorantha</i> (Custer) Rchb.	Art	131
Hvid sækspore	<i>Pseudorchis albida</i> (L.) Á. Löve & D. Löve	Art	6 (3)
Skrueaks	<i>Spiranthes spiralis</i> (L.) Chevall.	Art	0

Figur 1.1. Hjertebladet fliglæbe på nåleskovbund i Tversted Klitplantage. Foto: P. Wind, 14. maj 2015.

Figur 1.2. Knærod på nåleskovbund i Rubjerg Knude Plantage. Foto: P. Wind, 16. juli 2011.

Danmark ikke rummer indførte eller indslæbte arter, der har etableret sig her. De fleste hjemmehørende arter er formodentlig indvandret i takt med den landskabsudvikling, der fulgte isens afsmeltning. Dog er hjertebladet fliglæbe (figur 1.1) og knærod (figur 1.2) først blevet registreret i henholdsvis 1700-tallet og 1878, hvilket primært tilskrives tilplantning med nåletræer som værn mod sandflugt.

Fund af nye arter og genfund af arter

Observationer af nye arter eller genfund af arter har gennem tiderne vakt opsigt, og især de spektakulære arter har tiltrukket sig opmærksomhed. Tænk her på det røre, som ulvens genkomst i 2012 medførte. Når en ny, gerne eksotisk fugleart bliver observeret et sted i Danmark, går der ikke mange timer, før ornitologer og andre fugleinteresserede strømmer til observationsstedet – ikke mindst takket være velfungerende sociale netværk. Når talen går på orkidéer, udløste genopdagelsen i 2021 af blomstrende skud af knælæbe (figur 1.3) et sandt raid af interesserede personer, der ønskede at opleve denne orkidé, der kun blomstrer med års mellemrum. Læs mere herom i knælæbe-opslaget i kapitel 4.

Figur 1.3. Knælæbe på bøgeskovbund i Allin-delille Fredskov. Foto: P. Wind, 8. august 2021.

Således har fund af eller erkendelsen af gammelkendte, sjældne eller nye orkidéer på samme måde påkaldt sig opmærksomhed. I en række år havde Dansk Botanisk Forening en ekskursionsrække med overskriften 'Vil du se alle Danmarks arter af ...', som kunne være alle arter af hullæber, gøgeliljer eller skovliljer. Ekskursioner blev arrangeret til voksesteder for de pågældende arter på optimale blomstringstidspunkter, så deltagerne kunne få lejlighed til se dem i deres naturlige omgivelser og have mulighed for at tage billeder af dem. Turene var tilløbsstykker med ofte mange deltagere.

Opdagelsen af fruesko i Buderupholm Bjergeskov i 1884 har utvivlsomt vakt stor opmærksomhed i samtiden og udløste et pres på bestanden fra interesserede, der enten ville opleve den på voksestedet eller ville erhverve sig et levende individ med jordstængel enten til privat dyrkning eller med salg for øje. De nærmere omstændigheder omkring fundet af fruesko er beskrevet i fruesko-opslaget i kapitel 4.

Svingninger i antallet af overjordiske skud

De mekanismer, der regulerer bestandssvingninger hos orkidéer, er kun i mindre omfang kendte. Et tørt kontra et vådt forår har indflydelse på antallet af blomstrende individer i en bestand. Foråret 2018 kom tidligt og var tørt, og antallet af tidligt blomstrende orkidéer på mange overdrevslokaliteter var lavere end i de foregående år. Omvendt var der mange blomstrende orkidéer i både 2019 og 2020, hvor foråret efterfulgte en mild, nedbørsrig vinter. Et køligt forår kan bremse skududviklingen og medføre en mere langstrakt blomstringssæson for de tidligt blomstrende orkidéer, mens et tørt forår kan få de overjordiske skud til at visne tidligt eller forblive i jorden.

En tredje betydende faktor for antallet af overjordiske orkidéskud er den indflydelse, som mennesket har såvel bevidst som ubevidst på orkidéernes voksesteder. Valget af græssende dyr, deres antal og art, deres græsningsintensitet og -periode, tidspunktet for høslæt, mængden og omfanget af direkte og luftbåren tilførsel af næringsstoffer, graden og typen af skovdrift, samt menneskelig slitage på voksestedet er alle påvirkninger, der influerer på den øvrige vegetationssammensætning og -udvikling og dermed på orkidéernes levevilkår. Slitage er et kendt fænomen, der kan udrydde en bestand. Ved en af trapperne på Høje Møn voksede en mindre bestand af storblomstret hullæbe (figur 1.4). Uheldigvis blev voksestedet udsat for, at børn anlagde en glidebane fra den øverste skræntsti ned til trappen, hvilket medførte, at bestanden bukkede under.

Figur 1.4. Storblomstret hullæbe på bøgeskovbund i Ålholm Hestehave. Foto: P. Wind, 29. juli 2006.

Den enkelte arts arvmasse spiller også en betydelig, men indtil videre ukendt rolle for de enkelte individers spiring, blomstringsfrekvens, frugtsætning og livsvareghed.

Orkidéernes alder

Der vides meget lidt om alderen på en fritvoksende orkidéplante, da alle vildtvoksende danske orkidéer har underjordiske overvintringsorganer og dermed er flerårige. Den typiske knoldorkidé formerer sig vegetativt ved at anlægge en underjordisk foryngelsesknold. Knolden kan dele sig i flere foryngelsesknolde, så flere datterindivider opstår. I en svensk undersøgelse er individer af fire orkidéer blevet fulgt årligt fra 1943/44 og fremover. Undersøgelsen har vist, at de samme planter af kødfarvet gøgeurt og tyndakset gøgeurt kan blive op til 15 år gamle, mens planter af hylde-gøgeurt kan blive op til 25 år gamle på tørbundsvoksesteder.

Andre orkidéer har længelevende jordstængler. Ifølge den svenske undersøgelse kan planter af ægbladet fliglæbe blive mindst 22 år gamle. En estisk undersøgelse af fruesko-jordstængler har vist, at dels er den længelevende, idet en opgravet jordstængel er blevet aldersbestemt til at være 22 år gammel. Undersøgelsen har desuden vist, at dels er dens tilvækst beskedent, dels at den kan dele sig, så et individ danner en klon af skud, som tilfældet formodentlig er det med individerne i bestanden i Buderupholm Bjergeskov. Læs mere herom i kapitel 2 og i orkidéopslaget i kapitel 4.

Orkidéernes voksestedskrav

Hvis landjorden i Danmark var upåvirket af menneskelige aktiviteter, ville orkidéer formodentlig have forekommet overalt i landet bortset fra hvide klitter, saltprægede strandenge, urolige strand- og søbredder og steder med permanent vanddække. Landbrugets og skovbrugets indtog og især de seneste 70 års intensivering og industrialisering i landbrugs- og skovbrugserhvervet har sammen med ændret landskabsudnyttelse, herunder urbaniseringen, industri- og vejanlæg, forarmet eller fortrængt de naturlige levesteder for orkidéerne og naturligvis også for andre plante-, svampe- og dyrearter. Orkidéernes og de øvrige arters antal er derved blevet decimeret, ligesom deres forekomstråde er blevet reduceret og fragmenteret i takt med forringelsen og ødelæggelsen af deres naturlige habitater.

Orkidéer er afhængige af et intensivt samliv med svampe. Nogle orkidéer er specialister, der lever under specifikke jordbundskår, hvor deres svampepartner kan trives. Andre har færre specifikke økologiske krav og forekommer derfor i flere vegetationstyper. Enkelte er særdeles spredningsaktive og kan derfor forekomme mange steder – også der, hvor jordbunden ændres. Flere orkidéer kan optræde som pi-